

II. ABDÜLHAMİD ZAMANINDA İSTANBUL'DA BİR JAPON: TORAJİRO YAMADA'NIN SAMİMİYETİ MESELESİ*

DERYA KILIÇKAYA**

Giriş

Yazının girişinde Türk-Japon ticari ilişkilerini başlatan değil de bu ilişkilerin başlamasına vesile olan kişiden bahsetmek, belki de en doğrusu olacaktır. Hiei gemisi, "Ertuğrul" faciasından sonra kurtulan az sayıdaki kişiyi İstanbul'a getirmekle görevli olan gemilerden bir tanesidir. Bu geminin kaptanı ise Amiral Michitune Tanaka'dır. Görevi dolayısıyla İstanbul'a gelen ve buradan gayet memnun kalan Tanaka, bir aylık süre zarfında Osmanlıda yaşadıklarını makaleler ve konferanslar ile Japon halkına anlatır. Bu konferanslardan birinde tanıştığı Torajiro Yamada'ya yardımcı olarak Türk-Japon ticaret ilişkilerinin de başlamasına vesile olur.

Bu makalede, Torajiro Yamada'dan bahsedilecektir. Ancak ondan söz edilirken internet ortamında, kimi akademik ve popüler yazılarda sıklıkla karşımıza çıkan bazı bilgilere şüpheyle yaklaşılacaktır. Bunu yapılmasının sebebi ise kimi araştırmacıların onun söylediklerine eleştirel bir gözle bakmaları, onun verdiği bilgileri sorgulamalarıdır. Bu eleştirel ve şüpheli yaklaşım sayesinde, ilk defa II. Abdülhamid döneminde İstanbul'a gelen Yamada'nın her söylediğinin ve anlattığının doğru olmadığı ortaya çıkmıştır. Kısacası, bu yazıda Yamada'nın samimiyeti sorgulanacaktır. Bunu yaparken dört araştırmacının söylediklerinden hareket edilecek, hangi araştırmacı onun hakkında hangi yargılara varmış bunlar belirtilecektir. Önce Chiharu Inaba'nın yaptığı araştırmalarla ortaya koydukları verilecek, ardından da Ali Volkan Erdemir ve Ali Merthan DüNDAR'ın Yamada hakkında

* Bu makaleyi, 11 Nisan 2020'de 22 yaşında koronadan kaybettiğim İTÜ Uçak Mühendisliği son sınıf öğrencisi kardeşim Emircan Kılıçkaya'ya ithaf ediyorum.

** Öğr. Gör. Dr., Kocaeli Üniversitesi

söylediklerine değinilecektir. Son olarak ise onun hakkında en çok şeyi söylemiş ve çoğu bilgiyi düzeltmiş, Yamada'nın bir anlamda "yalan"larını ortaya sermiş bir akademisyen olan Nobuo Misawa'ya yer verilecektir. Bu araştırmacıların Yamada hakkındaki fikirleri ortaya konarken birbirleri ile ortak düşünceleri ve ayrıldıkları noktalar da belirtilecektir. Seçilen bu akademisyenlerin ortak özelliği ise Yamada'nın söylediklerine hemen inanmaları ve bu söylenenleri sorgulama ihtiyacı duymalarıdır. Böylelikle Torajiro Yamada hakkındaki düşünceler toplu bir şekilde ortaya konmuş olacaktır.

A- Chiharu Inaba'nın Araştırmalarında Torajiro Yamada

Torajiro Yamada kimdir? Otobiyografisi *Toruko Gakan*'da anlattığına göre, 16 Eylül 1890'daki Ertuğrul Fırkateyni faciasının ardından, Türkler için bağışlar toplamış ve kendisine o dönemin ünlü Japon gazetecileri Kuga Katsunan ve Fukumoto Nichinan bu konuda yardım etmiştir. Yamada, topladığı bağışları Osmanlı Devleti'ne göndermek ister; ama bunu nasıl yapacağını bilemez. Bu konuyu danışmak için Dışişleri Bakanı ile görüşür. Bakan Aoki Shozo'yu ziyaret eder. Aoki, ona bu bağışlarını sen bizzat kendin götür der. Nasıl gideceğini de söyler. Donanma, bir İngiliz gemisi kiralamıştır. Yamada, bu gemiye binerek Mısır'a gider. Oradan da İstanbul'a ulaşır. Bu gemiye binebilmek için bakanın tavsiyesiyle donanmaya da başvurmuştur. Bütün bunlar otobiyografisinde kendisi tarafından aktarılır. Ancak araştırmacı Chiharu Inaba, bu konuya şüpheyle yaklaşır:

"*Elbette Yamada'nın otobiyografisini tamamen reddetmek niyetinde değilim. Ancak aşağı yukarı yirmi beş yaşlarında, resmî bağlantıları olmayan, tanınmamış bir gencin hâlihazırda ünlü Kuga, Fukumoto ya da Dışişleri Bakanı Aoki'ye ve hatta donanmaya kadar kolaylıkla ulaşabilmesinde ve hiçbir şüphe çekmeden önemli bir göreve uygun görüldüğü iddiasında bir parça tutarsızlık var gibi geliyor.*"¹

Torajiro Yamada'nın II. Abdülhamid ve dönemi hakkında anlattıklarını sorgulamamızın temel nedeni, onun verdiği pek çok bilginin araştırmacılar tarafından düzeltilmesidir. Kimi araştırmacılar, onun *Toruko Gakan* isimli kitabında anlattıklarını doğrudan kabullenmemiş ve bilgileri sorgulama, doğrulama ihtiyacı duymuşlardır. Bunun sonuncunda da Torajiro Yamada'nın anlattıkları ve gerçekte olanlar şeklinde hazırlanmış yazılarla karşılaşmamız mümkün oluyor.

Onun verdiği yanlış bilgilerden birine örnek vermek gerekirse Rus-Japon Savaşı'ndaki (1904-5) durumunu gösterebiliriz. Yamada'nın gururla anlattığı şeylerden biri de Galata Kulesi'nden Rusya'nın Karadeniz donanmasını izlemesidir. İstanbul Boğazı'ndan geçen Rus gemilerini gözetlediğini ve Japonya ile hemen bağlantı kurduğunu gururla anlatır²:

- 1 Chiharu Inaba, "Rus-Japon Savaşı Esnasında ve Sonrasında İstanbul'da İki Japon Tüccar Nakamura Kenjiro Yamada Torajiro", *Toplumsal Tarih*, S. 176, 2008, s. 78.
- 2 Onun Nakamura Kenjiro'dan bahsetmeksizin sanki sadece bu iş kendisine verilmiş gibi davranması sebebiyle, kimi akademik yayınlarda, gözetleme işinde sadece Yamada'nın olduğu belirtilmiştir:

"Japonlar Abdülhamid'in Karadeniz Filosu'na geçiş izni vermeyeceğini tahmin etseler de, bu ihtimalin üzerinde durmuşlardı (1902 tarihinde geçmişti ve İngiltere ile Rusya arasında diplomatik krize yol açmıştı) ve Boğaz'dan geçen gemileri gözlemlemek üzere İstanbul'da ikamet

“Gerçekte ise, onun gibi İstanbul’da oturmakta olan bir başka Japon, Nakamura Kenjiro Japonya’dan gelen talep doğrultusunda, aynı yerde Rusya hakkında istihbarat toplamak için uğraşıyordu. Yamada, Nakamura’nın işletmeciliğini yaptığı Nakamura Shoten’in danışmanı olarak çalışıyordu.”³

Yani gözetleme işi aslında Nakamura’ya verilmiştir. Yamada ise Nakamura’ya destek vermiş, boğazın gözetlenmesi işine katılmıştır. Başat rolde değildir, yardımcıdır. Bu hizmetleri nedeniyle de Japonya hükûmetinden armağan alacaklardır. Ancak Yamada, Dışişleri Bakanı Komura Jutato tarafından kendisine Türkiye’deki ikametı sırasında gösterdiği başarılarından dolayı mücevherlerle süslü gümüş bir çift vazo ve takdirname gönderildiğini yazar. Gerçekte durum farklıdır:

“Ancak Nakamura tarafından Dışişleri Bakanı Komura’ya yönelik olarak yazılan ve Dışişleri Bakanlığı arşivinde bulunan teşekkür mektubuna göre, Rus-Japon Savaşı sonrası Nakamura ve Yamada gümüş bir çift vazoyu ve takdirnameyi İjima Kamerarôdan almışlardır. Yani gümüş vazolar tek başına Yamada’nın değil, Nakamura ve Yamada ikilisinin çalışmaları karşılığında gönderilmiştir diye düşünmek uygun olsa gerek.”⁴

Chiharu Inaba’nın “Kenjiro Nakamura” ve “Torajiro Yamada” hakkında yazdığı makalesi, Hüseyin Özkaya tarafından Türkçeye çevrilmiş ve 2008 yılında *Toplumsal Tarih* dergisinde yayımlanmıştır. Chiharu Inaba, özellikle İstanbul’da “Nakamura Shoten” isimli bir mağazayı işletmiş Japon Kenjiro Nakamura hakkında bir araştırma yapmaktadır. Ona ait izleri takip edebilmek için arşivlere girer ve Nakamura’nun çocuklarından birinin hâlâ hayatta olduğunu öğrenir. Yıl 1999’dur ve Inaba, Kenjiro Nakamura’nın üçüncü erkek çocuğu Yuzuru Nakamura ile görüşme fırsatı bulur. Yuzuru, 1919 doğumludur ve o sırada 83 yaşındadır. Buna rağmen, Inaba ile röportaj yapar ve babasının Yamada ile olan ilişkisini de anlatır. Bu önemli röportajda anlatılanlar belgelerle ispatlanamaz; çünkü savaş sonrası dönemde Yuzuru’nun evi işgal ordusu tarafından istimlak edilmiş, daha sonra da imha edildiği için evdeki evrakın büyük kısmı yok olmuştur. Bu röportajda, Yuzuru pek çok iddia ortaya atmıştır. Diğer bir deyişle Yamada’nın anlattıkları ile Kenjiro Nakamura’nın oğlunun anlattıkları birbiriyle çelişmektedir. Peki, Yamada ile alakalı belgelerle Yuzuru’nun anlattıkları çürütülebilir mi? Chiharu’nun belirttiğine göre, böyle bir şey mümkün değildir:

“(…) Yamada Torajiro’nun bizzat kendisinin yazdığı ya da Yamada ile alakalı olarak yazılan kitaplarda, Nakamura Kenjiro hakkında tek bir satır bile bulunmaz. Buradan hareketle, Yamada’nın herhangi bir sebepten dolayı, Nakamura ile alakalı konuları kasten siliverdiği tahmininde bulunabiliriz. Bu nedenle, Yamada ile alakalı belgelerle Yuzuru’nun iddiaları çürütülemez. Bu anlamda bu makalenin Nakamura’nın tarafını tutan bir araştırma olduğu söylenebilir. Bu şekilde eleştirilerin de yapılacağını göz önü-

eden bir Japon vatandaşı olan Yamada Torajiro’yu görevlendirmişler (Yamada adamlarını Galata Kulesi’ne yerleştirerek, gece gündüz Boğaz’ın gözlenmesini sağlamıştı) ve İstanbul’da bir kaç ajan göndermişlerdi.” Doruk Akyüz, Pertev (Demirhan) Paşa’nın Rus-Japon Harbi’nden Alınan Maddi ve Manevi Dersler ve Japonların Esbab-ı Muzafferiyeti Adlı Eseri, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2013, s. 8.

³ Inaba, agm., s. 76.

⁴ Inaba, agm., s. 80.

ne alarak, Nakamura Yüzuru'nun röportaj kayıtlarını ve Nakanoshima kütüphanesinin belgelerini temel alıp, Nakamura Kenjiro, Nakamura Shoten ve Yamada Torajiro'nun izlerini takip etmeye çalışacağım.⁵

Yamada'nın Nakamura ile alakalı konuları, kısımları silmesinin nedeni ne olabilir? Bu konuda Chiharu Inaba aralarının bozuk olabileceğine dair bir yorum yapar. Aralarının bozulmasının nedeni ise afyondur:

"İkilinin ilişkileri muhtemelen daha sonra, Nakamura A. Ş. Olarak afyon işine devam edip etmeme konusunda Nakamura ve Yamada karşı karşıya geldiğinde bozulmuş olabilir. Nakamura, ilaç hammaddesi adı altında olsa bile hakikatte afyon bağımlılarına giden afyonu ithal etmeye tahammül edememişti. Yamada ise az sayıda şirketin tekelinde olan ve hükûmetin Tekel Müdürlüğüne hammadde temini şeklinde yapılan yüksek kârlı afyon işini bırakmak isteyen Nakamura'ya şiddetle karşı çıkmıştı. Müteşebbis ruhlu Osakalı bir tüccar olarak böyle davranması gayet tabiiydi. Bu olay Yamada'nın şirketten ayrılıp özel olarak Türk-Japon Ticaret Odası'nı kurmasına sebep oldu. Böylece Nakamura ve Yamada tamamen ayrılmış oldular. Saburo ile sigara kâğıdı üretiminde işbirliği yapması dolayısıyla, Yamada otobiyografisinde küçük kardeşten bahsediyor ama ağabeyi ile alakalı kayıtlar tamamen silinmiş durumda; buradan, Yamada'nın İstanbul'daki ortak işleri tek başına yapmış gibi yeniden yazdığı tahmin edilebilir. Kısacası, ikisi arasındaki insani ilişkinin muğlaklığı, Türk-Japon ilişkileri tarihini de etkiliyor."⁶

Makalesinin sonuç bölümünde Chiharu, bütün araştırmalarının ve yaptığı röportajın sonucunda, aslında Yamada'nın zannedildiği kadar Sultan'la ya da Türkiye'nin üst düzey memurlarıyla yakın ilişkisinin olmadığını açığa çıkarır:

"(...) ayrıca fahri elçi olarak İstanbul'u ziyaret eden çok sayıda mümtaz Japon ile Türk sarayı arasında aracılık yaptığını iddia ediyordu. Ama bunun hiç de doğru bir tanımlama olmadığı ortaya çıktı. İstanbul'da iki Japon yaşıyordu. Çeşitli Japon ürünleri satan Nakamura Shoten'in sahibi Nakamura Kenjiro'ydu. Ancak Yamada Torajiro için, sadece Nakamura Shoten'in bir çalışanıydı demek de mümkün değil. Yamada öncü kuvvet olarak Nakamura'nın istekleri doğrultusunda araştırma yapmış; Türkiye'yi ziyaret edip ticaret ihtimalini açıklığa kavuşturmuş ve Nakamura Shoten İstanbul'da açılınca kadar İstanbul ile ilişkilerin inşa edilmesi gibi önemli rolleri yerine getirmişti. Nakamura ilk defa İstanbul'u ziyaret ettiğinde, tabiatıyla Türkçe bilmediği için Yamada'nın tercüman olarak çalışmış olduğu da tahmin edilebilir. Ama Türkiye ve Japonya arasındaki işi yatırım bakımından destekleyen Kenjiro ve Osakadaki Nakamura Kyube'ydi. Böylece hangisinin başrolde olduğu kendiliğinden ortaya çıkıyor."⁷

Bu gibi nedenlerden ötürü araştırmacı Inaba, 1890'ların ortalarından 1906 yılına kadarki aralıkta, Japonya'nın Osmanlı Devleti'ndeki fahri elçisinin Nakamura olması gerektiğini savunur.⁸ Bu arada, makalesinde her ne kadar Kenjiro Nakamura'nın ya-

5 Inaba, agm., s. 77.

6 Inaba, agm., s. 83-84.

7 Inaba, agm., s. 83.

8 Inaba'nın bu görüşüne rağmen kimi araştırmacılar, 19. asırda fahri konsolosluk görevini yerine getiren kişinin Torajiro Yamada olduğunu belirtmişlerdir:

"Torajiro Yamada, Türkiye ve Japonya arasında diplomatik ilişkilerin henüz resmen kurul-

nında olsa da ve ona yoğunlaşsa da Yamada'nın Türk-Japon dostluğunu geliştirmek için yaptıklarını tamamıyla reddetmediğini ekler. Her şeye rağmen İnaba'ya göre, Torajiro Yamada'nın Osmanlı Devleti'ne yönelik sevgisi hayatı boyunca devam etmiştir.

B- Ali Volkan Erdemir'in Araştırmalarında Torajiro Yamada

Ali Volkan Erdemir, 2011 senesinde yazdığı Türkçe başlığı "Torajiro Yamada'nın Türkiye ile İlgili Faaliyetlerine Gerçekçi Bir Bakış" olan İngilizce makalesinde, Yamada'nın kendisini Türk-Japon ilişkilerinin gelişimine adanmış konusunu sorgular ve böyle düşünmenin yanlışlığından bahseder. Konu hakkında yazdığı makalenin Türkçe özet kısmında şu cümlelere yer verir:

"Torajiro Yamada'nın henüz resmi ilişkilerin kurulmadığı 19. yüzyıl sonunda İstanbul'a gelmesinin ardından, fahri konsolos gibi Japon-Türk ilişkilerine katkı sağladığı gerçeği göz ardı edilemez. Ancak, Yamada'nın yaşamını bu ilişkinin gelişimine adanmış söylemi duygusal bir yaklaşım olup Yamada'yı mitleştirir. Yamada'nın Türkiye ile ilişkisini anlamının gerçekçi bir yolu, onu Türkiye'ye getiren motivasyonu saptamaktır."

Aşağıda göreceğimiz üzere, Torajiro Yamada'nın Müslümanlığı Ali Merthan Dünder ve Nobuo Misawa tarafından yalanlanacaktır. Onlar gibi araştırmacı Ali Volkan Erdemir de Yamada'nın Müslümanlığının söz konusu olmadığını belirtir. Pekiyi, bu yanlış nasıl ortaya çıkmıştır? Yamada, Toruko Gakan'ın 1939 baskısında, İslamiyet ile ilgili birtakım cümleler kurar. Bu cümleler, yanlış bir bilginin yayılmasına sebebiyet verir:

"I got very close to the Turkish people soon, and talked to hodjas. Although I could not find enough time to study Islam, I exactly understood Muslims' mentality and customs, and I felt the same close feelings with them. (Yamada, 1939, p.157)

This statement makes clear that Yamada felt sympathy towards Islam, but he did not accept Islam as his religion."¹⁰

Ali Volkan Erdemir, diğer araştırmacılardan farklı olarak Yamada'yı İstanbul'a getiren sebeplerin ardında başka şeyler yattığına inanır. Bunun için iki olasılık öne süren Erdemir, ilk olarak Yamada'nın Osmanlı Devleti'ne karşı duyduğu sempatiden bahseder. Ona göre Yamada, Japonya'daki eski Tokugawa rejimi ile Osmanlı Devleti arasında bazı benzerlikle görmüştür.¹¹ Yamada'nın babası Tokugawa rejimi sırasında

madığı 19. yüzyılda fahri konsolos görevini yerine getirmiş, ayrıca İstanbul' u ziyaret eden Japonlar a rehberlik ve tercümanlık yapmıştır." Ali Volkan Erdemir, "İstanbul'da Bir Japon Tarihçi-Tokotomi Soho'nun Mektuplarında On Dokuzuncu Yüzyıl Türkiye İmgeleri", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 26, 2009, s. 62.

9 Ali Volkan Erdemir, "A Realistic Approach to the Achievements of Torajiro Yamada and His Relationship with Turkey", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C 11 / 1, 2011, s. 217.

10 Erdemir, "A Realistic Approach to the Achievements of Torajiro Yamada and His Relationship with Turkey", s. 218.

11 "1892'deki ziyaret, iki imparatorluk arasında birkaç on yıl önce başlayan ilişkilerin sonucuydu. Armağanlar, Yamada'ya ailesinden kalmıştı ve ailenin feodal Tokugawa Shogun'luğu (1600-1868) düzenindeki samurai kökenlerini kanıtlamaktaydı. Kılıç, soyuluğun belirli bir şan ve statü iddiasını temsil etmekteydi -Yamada'nın ailesi Tokugawa'ya 17. yüzyılda iktidarı getiren iç savaşta rol oynamışlardı. Kılıç, Yamada'nın atalarına muhtemelen, kuvvetleri bu büyük muharebede sonuna kadar direnmiş olan Osaka kalesinin savunucusu Toyotomi Hideyori tarafından hediye edilmişti. Fakat saraya sunduğu hediyelerin geleneksel sembolik anlamına rağmen,

baş hizmetlidir; yani önemli ve resmi bir görevi vardır. Ancak yeni Meiji yönetimi geldiğinde, Yamada'nın babası pozisyonunu kaybeder. Erdemir'e göre bu durum Yamada'yı derinden etkilemiş olmalıdır. Babasının kılıcını ve zırhını II. Abdülhamid'e hediye olarak getirmesi, Erdemir'e göre bu teoriyi kuvvetlendirmektedir. Kısacası Yamada, Tokugawa rejimi ile Osmanlı Devleti'ne aynı sempatiyi beslediği için İstanbul'a gelmiş olmalıdır:

*"The first motivation is the possibility that he felt sympathy for Turkey and found similarities between the existing conditions of Turkey and events in his father's life back at home. At the end of the 19th century, Turkey was the "sick man" of Europe and falling apart. As already mentioned Yamada's father was the chief retainer of Numata Feudal Domain, and he surrendered Numata Castle to the new Meiji Government; needless to say, he lost his official position too. This event should have affected Yamada deeply. He might have seen similarities between the old Japan of the Tokugawa Regime and the Ottoman Empire. He presented his father sword and armor to Sultan Abdulhamid II, which strenghtens this theory. In short, he might have felt the same sympathy for both the Tokugawa Regime and the Ottoman Empire."*¹²

Bunun yanı sıra Erdemir, Yamada'nın Osmanlı Devleti'ne gelmeden önce Osmanlı ile Japonya arasında ticari ilişkileri kurma niyetinde olduğunu da vurgular:

*"Considering his trade activities, it can be concluded that Yamada had intended to establish trade between Japan and Turkey before sailing to Turkey."*¹³

Onun bütün ticari faaliyetleri, zaten gelmeden önce kafasında ticaret yapma gibi bir amacının olduğunu göstermektedir; yani o her şeyi düşünüp gelmiştir. Buna rağmen aşağıda görüleceği üzere Yamada, aslında Osmanlı ile ticaret yapmanın kendisinin aklından dahi geçmediğini, bu talebin tamamen Osmanlı yetkilileri tarafından iletildiğini söylemiştir.

Aşağıda görüleceği üzere Ali Merthan Dünder, Yamada'nın Noda Şotora'nın ayrılmasından sonra Japonca öğretmenliği görevini ondan devraldığını söyleyecektir. Nobuo Misawa ise bu görüşe karşı çıkacak ve Osmanlı Devleti'nin hiçbir zaman Yamada'yı resmî olarak bu iş için görevlendirmedikini belirtecektir. Ali Volkan Erdemir ise bu tartışmalı konu üzerine Ali Merthan Dünder gibi düşünür ve 2011 yılında yazdığı bir başka makalesinde onun Japonca öğretme görevini Noda'dan devraldığını söyler:

*"Yamada, öncelikle Osmanlı bahriyelilerine Noda Shōtarō'dan devraldığı Japonca öğretme görevini üstlenmiştir."*¹⁴

Onun bu görevi resmî olarak yerine getirdiğine dair hiçbir belge yoktur. Görüle-

Yamada 1868'de Meiji Restorasyonu'yla başlayan ve 24 yıl sonra Osmanlı İmparatorluğunun siyasal ve ticari koşullarıyla ilgilenen yeni reformist Japonya'yı temsil etmekteydi." Selçuk Esenbel, *Japon Modernleşmesi ve Osmanlı Japonya'nın Türk Dünyası ve İslam Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 343-342.

12 Erdemir, "A Realistic Approach to the Achievements of Torajiro Yamada and His Relationships with Turkey", s. 222.

13 Erdemir, agm., s. 223.

14 Erdemir, agm., s. 138.

ceği üzere Noda Shotaro, Yamada'yı sadece özel asistanı olarak askeriyedeki derslere götürmüştür. Durum, bundan ibarettir.

B- Ali Merthan Dünder'in Araştırmalarında Torajiro Yamada

Ali Merthan Dünder, yaptığı araştırmalarda Torajiro Yamada ile alakalı yanlış bilgileri düzeltme ihtiyacı duyar.¹⁵ Yazdığı yazılarla onun hakkında yazılanlar hakkında aydınlatıcı bilgiler veren Dünder'in, pek çok akademik ve popüler çalışmalarda da karşımıza çıkan "Mustafa Kemal Atatürk, Torajiro Yamada'dan Japonca öğrendi."¹⁶ iddahi öğrenmediğini kanıtlamaya çalışan Dünder, çalışmalarında bu yanlış bilginin nasıl ortaya çıktığını ve yayıldığını da anlatır. Rivayete göre, II. Abdülhamid zamanında Yamada'dan Japonca öğrenen Mustafa Kemal; 1931'de onunla karşılaşmış ve "Hocam" diyerek elini öpmüştür. Dünder'a göre bu yanlış bilginin baş müsebbibi Torajiro Yamada ve onun yazdığı otobiyografiler ve kendisi hakkında yazılan biyografidir.¹⁷ Yamada'nın yazdıklarına veya onun için yazılanlara atıfta bulunup alıntı yapanlar yüzünden bu hatalı bilgiler bilimsel çalışmalarda dahi kullanılmıştır.¹⁸

Dünder'in verdiği bilgiye göre Japonca öğretimi için devletin anlaştığı kişi, sonradan Müslüman olan Abdülhalim Noda Şootarodur. (Shoutaro) Noda'nın en önemli özelliği, faciadan kurtulmuş 69 kişiyi 2 Ocak 1891'de getiren gemide bulunan bir ga-

15 Bu yanlış bilgilerden kimisini de Dr. Hee-Soo Lee "İslam ve Türk Kültürünün Uzak Doğu'ya Yayılması" başlıklı kitabında vermiştir. Abubakr Morimoto'nun çalışmasını kaynak göstererek verdiği bilgilere göre, II. Abdülhamid Yamada'yı 1892'de huzuruna kabul etmiş ve ona iltifatlarda bulunmuş, onun İstanbul'da kalmasını ve zabitlere Japonca ders vermesini istemiştir. Yamada'nın öğrencileri arasında Mustafa Kemal Atatürk'ün de olduğu bilgisi bu kaynakta yer almaktadır: "Yardım getiren bu iki zatı Sultan II. Abdülhamid, huzuruna kabul ederek iltifatlarda bulunmuş, İstanbul'da kalarak Osmanlı zabitlerine Japonca ders vermesini irade etmiş, İmparator Meiji de Padişah'ın dostluk bağlarını takviye edecek bu arzusuna memnunlukla muvafakat ederek Şotara Noda ve Torajiro Yamada epey müddet İstanbul'da kalmış, Osmanlı zabitlerine Japonca ders vermiş, kendileri de Türkçeyi müd-kemmelen öğrenmişlerdir." Hee-Soo Lee, *İslam ve Türk Kültürünün Uzak Doğu'ya Yayılması* Kore'de İslamiyet'in Yayılması ve Kültürel Tesirleri, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1988, s. 217.

16 "İstanbul ziyareti esnasında çok etkilenen Yamada, İstanbul'da kalmaya karar vermiş, bu karar bütün hayatını değiştirmiştir. Bir süre sonra, Atatürk'ün de aralarında bulunduğu askeri öğrencilere Japonca dersi vermekle görevlendirilmiştir." Hironao Matsutani, "Osmanlı Son Dönemlerinde Japon-Türk İlişkileri", *XII. Türk Tarih Kongresi* Ankara: 12-16 Eylül 1994, C III, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s. 1248.

17 "Yamada 1930'da Selanik'teki Uluslararası Fuar'ı Japonya Türkiye Ticaret Cemiyeti Başkanı olarak ziyaret etti. Atatürk'ün kendisini 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'na katılması için Ankaraya davet etmesi üzerine İstanbul'da geçti ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'le görüştü. Yamada, hatıratı *Shingetsu*'da, Atatürk'ün kendisine yıllar önce Harbiye'de Japonca öğreten genç Harbiyelilerden biri olduğunu söylediğini aktarır." Selçuk Esenbel, "Yüzyılın Sonunda İstanbul'da Bir Japon Romantik: Yamada Torajiro ve Pera'nın 'Japon Mağazası' Nakamura Shoten", *Hilal ve Güneş İstanbul'da Üç Japon*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İkinci Baskı, İstanbul, 2011, s. 57-56.

18 Ali Merthan Dünder, "Atatürk ve Japonya", *Uluslararası Ertuğrul'un İzinde Deniz Kuvvetleri ve Diplomasi Sempozyumu 16-17 Eylül 2015 İstanbul*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 2016, s. 56.

zeteci olmasıdır. Kendisi, gazetesi sayesinde en çok yardımı toplamıştır ve bu yardım Noda aracılığıyla İstanbul'a getirilmiştir¹⁹:

"Japon halkından toplanan yaklaşık 5.000 yenlik bağışın % 80'i Tokyo'daki Jiji Shinpō gazetesi aracılığıyla tedarik edilmişti (4.248.976 Yen). Ayrıca Jiji Shinpō gazetesi topladığı bütün bağışı Fransız frankına (18.907,97 F) çevirip, alıcı Osmanlı İmparatorluğu Hariciye Nazırı Sait Paşa olacak şekilde bir çek düzenledi. Bahriye Nezareti tarafından gazeteci Shōtarō Noda'nın Hiei gemisine binmesine izin verildi ve böylece çek, Sait Paşa'ya teslim edilmek üzere Noda aracılığı ile gönderildi. Jiji Shinpō dışında birkaç gazete daha bağış kampanyası başlatmıştı, fakat hiçbir topladığı miktar bakımından Jiji Shinpō kadar başarılı olamadı."²⁰

Noda, 1891-1892 arasında askeriyede Japonca ders de vermiştir.²¹ Üstelik Yamada Osmanlı Devleti'ne ilk defa geldiğinde Noda, Yamada'ya yardımcı olmuştur.²² Dönemin Harp Akademisinde ders veren Noda, Aralık 1892'de Osmanlı Devleti'nden ayrılmıştır. Onun ayrılmasıyla Torajiro Yamada'nın onun yerine kısa bir süre Japonca öğretmenliği yaptığı anlaşıyor.²³ Dündar'a göre Yamada'nın Atatürk'ün Japonca hocası olmadığı, basit bir hesaplama da ortaya çıkarılabilir. Aralık 1892'de, Noda'nın askeriye-deki Japonca öğretmenliği bitmiştir. Yamada'nın kısa bir süre bu işi yürüttüğünü varsaysak bile tarihler, onun Mustafa Kemal'in hocası olamayacağını ispat eder. Mustafa

19 Buna rağmen, kimi yayınlarda Shōtarō Noda'nın, 1892 senesinde Yamada ile beraber toplanan yardımları getirdiği gibi yanlış bilgilere yer verilmiştir: "Japon halkı ölen askerlerin aileleri için yardım kampanyaları yapmış toplanan paralar, dönemin ünlü gazetecilerinden ilk Müslüman Japon Shōtarō Noda ve Yakındoğu Ticaret Komitesi Başkanı Torajiro Yamada tarafından 1892'de İstanbul'a getirilmiştir. Sultan II. Abdülhamit tarafından huzura kabul edilen bu yazarlar daha sonra uzun süre İstanbul'da kalmışlar ve Osmanlı subaylarına Japonca öğretmişlerdir." Cafer Ulu; Cahit Kahraman, "20. Yüzyılın Başında Türk Aydınlarının Japonya'ya Bakışı ve 'Musavver Japon Çocukları' Kitabı", *Humanitas*, S. 2, Güz 2013, s. 238.

20 Nobuo Misawa, *Türk-Japon Ticaret İlişkileri*, İstanbul Ticaret Odası, 2011, s. 63, 61-60.

21 "Uzun zaman Osmanlılara Doğu Asya dillerine ilgi göstermedi. 1891-1892 yılında Harbiye'deki Harp Okulu'nda ilk defa Japonca dersler verilmiştir. Ertuğrul Fırkateyni Faciası'ndan (1890) sonra bazı Japonlar İstanbul'a gelmişlerdir. İki Japon fırkateyni bu faciada kurtulmuş olan 69 kişiyi Ocak 1891 tarihinde Osmanlı İmparatorluğuna geri getirmişlerdir. İki ay sonra heyet Japonya'ya dönerken, Osmanlı İmparatorluğu tarafından Harbiye'deki Harp Okulu'nda Japonca ders başlamak üzere bir kişinin İstanbul'da kalması rica edildi." Nobuo Misawa; Gök-nur Akçadağ, "The Beginning of the Japanese Language Education in the Ottoman Empire", *Osmanlı Araştırmaları*, XLI (2013), s. 253.

22 "Hiei ve Kangō gemilerinin yola çıkmalarından kısa bir süre önce Noda, Osmanlı İmparatorluğunun ricasını kabul ederek Harbiye'deki Harp Okulu'nda bazı Osmanlı subaylarına Japonca öğretmek için İstanbul'da kalmaya karar verdi. Sonrasında Noda yaklaşık 2 yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğunun konukseverliğiyle İstanbul'da yaşamayı sürdürüp, Japon-makalelerini gönderdi. Böylece ilk kez bir Japon temsilcisi İslam dünyasında ikamet etmeye başlamıştı. Haziran 1891 tarihinde Müslümanlığı kabul eden Noda şu ana kadar taranan resmi kaynaklara göre Müslümanlığı kabul eden ilk Japon'dur. Noda'nın yurda dönüşünden sonra Japonca kursu 1893 yılında kapanmıştır. Yamada'nın ilk ziyareti sırasında yardımcısı olarak çalışmış Noda, Türk - Japon ticari ilişkilerinin kurulması açısından da en önemli kişilerden biridir." Misawa, *Türk - Japon Ticaret İlişkileri*, s. 63, 65.

23 Ali Merthan Dündar, "İlk Türkçe (Osmanlıca)-Japonca Dilbilgisi Kitabı ve Sözlüğü Üzerine Notlar", *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2018, s. 5.

Kemal, 1881 doğumludur. 1891-1892'te ise 10-11 yaşlarındadır ve Selanik'te Rüştîyâ'de okumaktadır. Dünder, bunun yanı sıra Atatürk'ün hiçbir röportajında veya herhangi bir hatıratta Japonca öğrendiğine dair en ufak bir imanın dahi olmadığını belirtir. Kısacası, Yamada'nın Atatürk'e Japonca öğrettiği doğru değildir.²⁴

Dündar'ın karşı çıktığı bir başka konu ise Yamada'nın Türk-Japon ticari ilişkilerinde tek adam olduğudur. Yukarıda da bahsi geçen Nakamura Mağazası, Nakamura ailesi tarafından açılmış ve işletilmiştir. Yamada ise burada muhtemelen müdürlük görevinde bulunmuştur. Ancak bu konuda araştırmacı Nobuo Misawa'nın Merthan Dündar'dan daha farklı düşündüğünü aşağıda göreceğiz.

Dündar'a göre, bir başka hata ise Yamada'nın 21-22 sene boyunca Osmanlı Devleti'nde kaldığıdır. Hâlbuki kendisi sürekli olarak burada kalmamış, 1-2 yıla varan sürelerle Japonya'da da bulunmuştur. Bir başka mesele ise Torajiro Yamada'nın Müslümanlığıdır. Her ne kadar bazı kaynaklarda onun Müslüman olduğu belirtilse de²⁵ Dündar, çalışmasında onun hiçbir zaman Müslüman olmadığını kaydeder. Konuya dair Osmanlı Devleti'nde de Japonya'da da herhangi bir belge yoktur. Dündar, onun Müslüman olmayışını şu şekilde de ispatlar: Vefatından sonra Müslüman mezarlığına defnedilmemiştir. Merthan Dündar, bu konuda çeşitli görüşmelerde de bulunmuştur. 2002 senesinde Torajiro Yamada'nın oğlu, torunu ve torununun kızıyla da görüşmüştür. Oğul Yamada, babasının Müslüman olmadığını; fakat İstanbul'da Müslümanmış gibi davranmış olabileceğini belirtir.²⁶

Merthan Dündar, Boğaz'ın Galata Kulesi'nden gözetlenmesi konusunda Çıharu Inaba'dan daha farklı düşünür. Yamada'nın da Nakamura'nın da Boğaz'ı gözetlemele-
rinin veya yirmi kişiye gözetletmelerinin imkânsızlığından bahseder. Ona göre, sara-
yın böyle bir şeyden haberdar olması ve buna izin vermesi imkân dâhilinde değildir. Ayrıca, konuya dair polis ve istihbarat raporu da yoktur.²⁷ Dündar'ın bu düşünceleri-
nin ardından yukarıda Inaba'nın verdiği bilgileri hatırlarsak şunu görürüz: Sonuçta, ortada Japon Dışişleri Bakanı tarafından verilen mücevherlerle süslü bir çift vazo ve takdirname vardır. Bu hediyelere karşılık Nakamura, Dışişleri Bakanlığına bir teşek-
kür mektubu da yazmıştır. Buna göre, Nakamura ve Yamada'nın Boğazları gözetlemiş veya gözetletmiş olduklarını düşünmeliyiz. Bu konuda Selçuk Esenbel de aynı şeyi düşünür:

²⁴ Ali Merthan Dünder, "Atatürk ve Japonya", *Uluslararası Ertuğrul'un İzinde Deniz Kuvvetleri ve Diplomasi Sempozyumu 16-17 Eylül 2015 İstanbul*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 2016, s. 57.

25 Bu kaynaklardan birinde Yamada'nın Müslümanlığının yanı sıra onun Noda Şootaro ile beraber 1891'de İstanbul'a geldiğine dair yanlış bilgiler de vardır:

¹⁰ "Gemiden kurtulanlarla birlikte İstanbul'a gelen Torajino Yamada ve Şotara Noda adlı iki Japon İstanbul'da kaldı. Bunlar padişahın isteğiyle subaylara Japonca öğretiler ve bu sırada müslüman oldular. Yamada, Abdülhalil. Noda ise Abdülhakim adını aldı. Özellikle Yamada, yaklaşık yirmi yıl Türkiye'de kalarak iki ülke ilişkilerinin gelişmesine katkıda bulundu. Japon tarihinde ilk müslümanlar olarak kabul edilen bu iki şahıstan sonra 1909'da Mitsutaro Takaoka (Omar Yamada) isimli bir tüccarın Hindistan'da iken ihtida ettiği ve buradan da hacca gittiği bilinmektedir." Yüzo Nagata, "Japonya", TDV İslam Ansiklopedisi, C 23, 2001, s. 575.

26 Ali Merthan Dündar, "Muhayyel Tarihe İtiraz: Ertuğrul Faciası, Yamada Torajiro ve Abdülhalim Noda Shotaro Üzerine", *Doğu Asya'nın Politik Ekonomisi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 368.

27 Ali Merthan Dünder, agm., s. 368.

"20. Yüzyılın başlarına gelindiğinde Meiji Japonyası, 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'nın hemen öncesindeki hazırlık devrinden başlamak üzere, artık Osmanlı topraklarının bulunduğu bölgede etkin bir istihbarat ağı kurmuş bulunuyordu. Osmanlı payitahtı İstanbul'un uluslararası ticaret merkezi Pera'da, Cadde-i Kebir'de bulunan nakamura Shoten mağazasında (geleceğin Japon oyuncakçı mağazası) 1892'de beri ticaret yapan Yamada Torajiro ve şirket sahibi Nakamura Kenjiro, Japon Dışişleri Bakanlığının Viyana temsilciliğinde görev yapan Elçi Makino Nobuaki'ye 1904'ün yaz aylarında ve özellikle Eylül ve Ekim aylarında Rus Karadeniz Gönüllü Donanması'nın gemilerinin Boğazlardan geçişlerini İstanbul'dan, çoğunlukla Avusturya-Macaristan ve İngiliz postanelerinden (birkaç sefer de Tarabya Osmanlı postanesinden) yolladıkları telgraflar ile haber vermişlerdir."²⁸

Merthan Dündar, Yamada'nın Osmanlı Devleti'ne karşı olan sevgisi ve ilgisini de sorgulamıştır. Yamada'nın bu ilgisi gerçek ve samimi midir? Dündar'a göre, Yamada, bize tamamen ticari maksatla yaklaşmıştır. İnaba gibi o da Toruka Gakan'da bazı şeyleri kasten yazmadığını ve abarttığını kaydeder. Dündar'ın yukarıda İnaba'nın bahsettiği "afyon" meselesine değindiğini de görmekteyiz. Ona göre Yamada'nın Osmanlı ile ticari ilişkisinin altında sadece tütün, konyak ya da saraya sattığı porselenler yoktur. Yamada, afyon ticareti de yapmaktadır.²⁹

Merthan Dündar, Japonya'nın Osmanlı Devleti'ne olan ilgisinin sempati ya da sevgiden kaynaklanmadığını, siyasi ve ticari ilişkiler çerçevesinde şekillendiğini belirtir. Japonya özellikle, iki dünya savaşı arasında Türk-Müslüman unsurları Rusya'ya ve Çin'e karşı kullanmayı amaçlamıştır. Dündar'a göre, Japonya'nın bunu yaparken elinde önemli bir silah vardı: Türkler arasındaki abartılı Japonya sempatisi. Bu sempati ise yanlış bilgilerle ortaya çıkmış bir sempattir, üstelik tek taraflıdır.³⁰

C- Nobuo Misawa ve Gökür Akçadağ'ın Araştırmalarında Torajiro Yamada

Nobuo Misawa, yukarıda bahsettiğimiz Yamada tarafından yazılan Toruko Gakan adlı otobiyografinin yanı sıra bir de Torajiro Yamada hakkında yazılmış bir biyografiden bahseder. Bu biyografi, 1952 yılında onun arkadaşlarından biri tarafından yazılmıştır. Arkadaşının adı Sanshotei Shujin, kitabın adı ise Shingetsu Torajiro Yamada'dır. Yamada, 1957 senesinde vefat ettiği için, bu biyografinin Yamada'nın gözetiminde yazıldığı tahmin edilebilir ve bu iki kitap daha önceki pek çok araştırmada ana kaynaklar olarak kullanılmıştır:

"As the main source materials, the previous studies about Yamada has adopted the autobiographies of Yamada himself [YAMADA 1911 b, YAMADA 1939] and the biography written by one of his friends (and probably under Yamada's supervision) [SANS-HOTEI SHUJIN 1952]"³¹

28 Selçuk Esenbel, "General Utsunomiya Taro ve Ulusötesi Panislamcılık Hareketi", *Türkiye'de Japonya Çalışmaları II*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 476.

29 Ali Merthan Dündar, "Muhayyel Tarihe İtiraz: Ertuğrul Faciası, Yamada Torajiro ve Abdülhalim Noda Shotaro Üzerine", s. 369.

30 Ali Merthan Dündar, agm., s. 371.

31 Nobuo Misawa, "The Origin of the Commercial Relationship Between Japan and the Ottoman Empire", *Bulletin of the Faculty of Sociology*, Toyo University, 45/1, 2007, s. 53.

Ancak Misawa'ya göre bu iki kitap da çeşitli problemleri bünyesinde barındırmaktadır. Kitaplarda bazı bilgilerin kasıtlı olarak yazılmadığını, saklandığını görmekteyiz. Kitaplarda; abartılmış, yanlış ve güvenilmez bilgiler yer almaktadır. Kısacası, Misawa'ya göre bu kitaplar çelişkilerle doludur ve akademik çalışmalarda hiçbir yeterli eleştiri yapmadan kullanılması da doğru değildir:

*"As details verify afterwards, there are various problems in his autobiographies and biography. First, these descriptions have scare information. Second, we can admit they contain some intended concealment or deletion of information. We can also notice they contain the exaggerated information, the wrong information and the unreliable information."*³²

Kısacası, bu kitaplar sorunlu kitaplardır, sadece bu kitaplara dayanarak çıkarımlar yapmak imkânsızdır:

*"But it is impossible to rely on these books because they are so limited information and probably depended on testimonies Yamada of himself."*³³

Nobuo Misawa, Türkiye'de yapılan Japonya ile alakalı çalışmalarda sadece Osmanlı kaynaklarının kullanıldığını, Japon kaynaklarının kullanılmadığını üzüler belirtir. Ona göre, sadece Selçuk Esenbel bazı Japon kaynaklarını kullanma ihtiyacı duymuştur. Bu kaynaklar ise Torajiro Yamada'nın otobiyografisi gibi kaynaklardır. Ancak Misawa'nın belirttiğine göre Esenbel, Yamada'nın anlattıklarına inanır ve güvenir. Onun bahsettikleri hakkında şüphe duymaz ve yeterli eleştiriye de yapmaz.³⁴ Bu sebeple de yanlış bilgiler çeşitli çalışmalara yayılır:

*"In Turkey, only Esenbel made some studies depended on the analysis of the Japanese source materials such as the autobiographies and biography of Torajiro Yamada. But we find some mistakes in her studies because she trusts the contents of the descriptions about the activities of Yamada easily without sufficient criticism."*³⁵

Sadece Selçuk Esenbel değil, başka araştırmacılar da aynı yolu izlerler. Yamada'nın otobiyografilerini ve biyografisini sorgulamadan, şüphe duymadan kaynak gösterirler. Misawa, akademik çalışmalarında bu konuya şüpheyle yaklaşan tek kişinin yukarıda kendisinden bahsettiğimiz İnaba olduğunu vurgular:

32 Misawa, "The Origin of the Commercial Relationship Between Japan and the Ottoman Empire", s. 54.

33 Misawa, agm., s. 54.

34 "Esenbel'in bir diğer makalesi olan "A Fin de Siècle Japanese Romantic in Istanbul: The Life of Yamada Torajiro And His Toruko Gakan" Türk-Japon ilişkileri tarihi çalışmalarına büyük katkı sağlamıştır. Çalışmada Türk-Japon ilişkilerinin kuruluşunda öncü bir karakter olarak Yamada Torajiro'nun 1892-1912 yılları arasında Osmanlı coğrafyasında yürüttüğü faaliyetler ve amaçları betimsel olarak incelenerek, hayatı ele alınmıştır. Eser biyografik özellikler taşımakla beraber Yamada'nın yazdığı kitap ve makalelerle çizdiği Osmanlı portresinin Japonya'da yapılabilecek ilk çalışmalar olması bakımından Japonların Türklere karşı bakış açısını oluşturma sürecindeki yeri bakımından önem taşımaktadır. Yamada politik bir karakterden çok, Osmanlı sevdalısı olarak işlenmesinin yanı sıra Rus-Japon savaşına etki edebilecek bilgi aktarımını gerçekleştirilmesinin Yamada'nın bir bakıma diplomat olarak da rol gördüğünü açığa çıkarması açısından önemlidir." Uğur Altın, 20. Yüzyıl Başlarında Japonların İstanbul'da Enformasyon Faaliyetleri: Kobayashi Tetsunosuke'nin 'Galata Kulesi'nden' Eseri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012, s. 3-4.

35 Misawa, "The Origin of the Commercial Relationship Between Japan and the Ottoman Empire", s. 53.

*"As far as I know, only Inaba raised such doubts in his academic article."*³⁶

Misawa, Inaba ve Merthan Dündar'dan biraz daha farklı düşünerek Yamada'nın Osmanlı İmparatorluğu ile Japonya arasındaki ilk ticari ilişkiyi başlattığını belirtir. Evet, belki dürüst bir adam değildir; yalan ve yanlış bilgilerle insanları yanıltmaktadır. Ancak bu durum, onun iki ülke arasında ticari ilişkileri başlattığı gerçeğini değiştirmez:

*"Yamada, was not the passive honest man, but the positive ambitious merchant with the various strategic tactics to establish his own trade business between two countries. The commercial relationship between Japan and the Ottoman Empire had opened up by a 'Student Merchant'."*³⁷

Yamada'nın çalışmaları ve faaliyetleriyle birlikte Osmanlı Devleti ile Japonya arasındaki ticari ilişkiler başlamış olur; yani bu ilişkilerin temelinde Yamada yatmaktadır. Bu yüzden bugün Yamada, Türkiye ve Japonya arasındaki ilişkide bir öncü olarak efsanevi bir şekilde anlatılmaktadır:

*"It is possible to say that the tactics and activities of Yamada to begin the trade business created the origin of the commercial relationship between Japan and the Ottoman Empire."*³⁸

Misawa, bunu Türkçe yayımlanan *Türk-Japon Ticaret İlişkileri* kitabında da tekrarlar:

*"Japon işadamı Torajiô Yamada, 4 Nisan 1892 tarihinde İstanbul'a vardı. Osmanlı İmparatorluğu ve Japonya arasında ikili ilişkiler daha önce başlamışsa da ilk ticari ilişkiyi onun başlattığı söylenebilir."*³⁹

Bütün bunlara rağmen, onun bu ticari işinin detayları yeteri kadar çalışılmamış ve araştırılmamıştır. Dahası onun bu işi hakkında pek çok yanlış anlaşılma ve abartı da vardır:

*"But the details of his trade business are not studied. Furthermore, there are many misunderstandings and exaggerations about his trade business."*⁴⁰

Misawa, Yamada'dan bahsederken onun bir "Shosei" olduğunu belirtir. Farklı şekilde yetişmiş üniversite öğrencileri ile mezunlarına "Shosei" denmektedir. Yamada da onlardan biridir:

*"Meiji dönemindeki modernleşme faaliyetlerine en çok destek olanlar Shosei diye anılan, batılı tarzda aldıkları eğitim sayesinde farklı fikirler edinmiş üniversite öğrencileri ile mezunlarıdır. Bu kesim, Japon toplumu içinde önemli bir role sahipti ve çalışkan özellikleri ile bilinen Shosei grupları, modernleşme yolundaki ülkelerinde tahayyülleri doğrultusunda ellerindeki tüm imkânları kullanmaya başlamışlardı. Torajiô Yamada da (1866-1957) bir Shosei idi."*⁴¹

36 Nobuo Misawa, *Verification for the Achievements of a Japanese Merchant in İstanbul: Personal History of Torajiro Yamada*, Institut of Asian, African and Middle Eastern Studies Sophia University, 2017, s. 4.

37 Misawa, "The Origin of the Commercial Relationship Between Japan and the Ottoman Empire", s. 72.

38 Misawa, *agm.*, s. 51.

39 Nobuo Misawa, *Türk-Japon Ticaret İlişkileri*, İstanbul Ticaret Odası, 2011, s. 65.

40 Misawa, "The Origin of the Commercial Relationship Between Japan and the Ottoman Empire", s. 51.

41 Nobuo Misawa, *Türk-Japon Ticaret İlişkileri*, İstanbul Ticaret Odası, 2011, s. 65.

böyle değildir. Yamada'nın bağış faturası ortadadır, orada bağışın miktarı yazmaktadır:

"Bazı araştırmalarda Yamada'nın tek başına 5,000 Yen gibi büyük bir miktarda bağış topladığı yönünde yanlış bilgiler yer almaktadır. Daha önce yazdığımız gibi 5,000 Yen Japonya'da toplanan bütün bağış miktarıdır. Yamada'nın bağış ile ilgili belge İstanbul'daki Deniz Müzesi'nde mevcuttur. Bu belgeye göre Yamada tarafından toplanarak İstanbul'a getirmiş olan bağış miktarı 1823 kuruştur." ⁴⁵

Yamada, ilk başta topladığı bağış Osmanlı Devleti'ne ulaştırma konusunda başarısız olmuştur. Ancak ne otobiyografisinde ne de onun için yazılan biyografide bu başarısızlığa dair bir açıklama vardır:

"The other newspaper companies and the private persons including Yamada failed to handle the donation because it was the first case of the donation for foreigners. There is no description about this failure in the autobiographies and biography of Yamada. He also did not present the amount of the donation in detail." ⁴⁶

Yukarıda Chiharu Inaba'nın Yamada hakkında yazdıklarını irdelerken, onun Yamada'nın İstanbul'a geliş şekline dair bazı şüpheler duyduğunu aktarmıştık. Yamada, kitabında Dışişleri Bakanı ile görüştüğünü, onun kendisine yardım ettiğini ve donanma vasıtasıyla İstanbul'a geldiğini yazmıştı ve Inaba da bunları şüpheyile karşılamıştı. ⁴⁷ Aynı şekilde Misawa da Yamada'nın bu anlattıklarına pek inanmaz:

"Yamada'nın biyografisinde, Dışişleri Bakanı Shuzô Aoki ile görüştüğü, Aoki tarafından verilen talimat doğrultusunda kendi eli ile bağış İstanbul'a getirerek Deniz Kuvvetleri'ne teslim ettiği yönünde bilgiler yer almaktadır. Bu bilgilerin doğruluğunu gösteren bir kaynağa henüz rastlanmamıştır. Aoki'nin dışişleri siyasetine göre, bu bilgilerin doğru olmadığı söylenebilir. Bunu destekleyen bir başka durum da Yamada'nın yazılarında Aoki'nin hikayesi hiç yazılmadan, sadece Amiral Tanaka'nın adının geçmesidir." ⁴⁸

Yani otobiyografisi Toruka Gakan'da Aoki'nin hikâyesi yerine, Tanaka'dan bahsetmiştir:

"...When I made efforts in preparation for departure, the colonel Tanaka the captain of Hiei came back to Japan from that country. He praised my plan and gave some detailed advises. He said that the Sultan would like to welcome the Japanese people. He suggested that recently the maritime mission consisted over 170 staff under the colonel Samejima

japan-and-turkey-historical-process-for-diplomatic-relations/, (1997), s. 3.

45 Misawa, age., s. 68.

46 Misawa, "The Origin of the Commercial Relationship Between Japan and the Ottoman Empire", s. 62.

47 Erdal Güven'in yazdığı "Yumi İstanbul'da Bir Geyşa" isimli romanda ise kurgu daha da ileri götürülmüş ve Yamada'ya Dışişleri bakanı değil de Japon İmparatoru yardım etmiştir. Hatta romanda Hiei ve Kongo kruvazörleri ile yardım parasını İstanbul'a getiren kişi olarak Noda Shatora değil de Yamada gösterilir:

"Japon halkın yaptığı fedakarlık karşısında Padişah II. Abdülhamid, minnetinin bir göstergesi olarak Japon halkına belli miktar para gönderir. Ancak Japon halkı parayı kabul etmeyerek gönderilen parayı şehit aileleri için toplanan yardım sandığına bağışlar. Japon İmparatoru, şehit aileleri için toplanan yardım parasını yararlıları götürecek Hiei ve Kongo kruvazörleri ile birlikte Yamada'nın götürmesini ister." Emine Sicim, Türkiye'deki Japon Algısına Bir Kaynak Olarak Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Ertuğrul Fırkateyni Faciası, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2013, s. 67.

48 Nobuo Misawa, Türk-Japon Ticaret İlişkileri, İstanbul Ticaret Odası, 2011, s. 70.

(later he would be the general) will depart for the port of Toulon, France, on the board of the English ship *Pasan* to accept the new battleship *Matsushima*. I asked him to give me the permission to ride the ship and get the permission.¹⁴⁹

Ancak, Yamada'nın otobiyografinin 1939 baskısında, Dışişleri Bakanı Shuzo Aoki ile görüşüğünü, onun da kendisine kendi eli ile parayı Osmanlı Devleti'ne götürmesi yönünde tavsiyede bulunduğu bahseder:

"Then I went to the Foreign Ministry with the donation that I collected. I asked the Foreign Minister Shuzo Aoki for sending the donation to Turkey. He thought for a while and said to me that it was better that you would go to Turkey to handle the donation."⁵⁰

Aynı bilgiler 1952'deki biyografide de tekrarlanmıştır. Kısacası, bu bilgiler sonradan "uydurulmuştur".⁵¹

*"So I judge that this story is not the true fact but the only creation in the later age."*⁵²

Buna rağmen Selçuk Esenbel gibi araştırmacılar, yazılarında otobiyografiye ve biyografiye inanarak Dışişleri Bakanlığının desteğinden bahsederler. Ancak Misawa, verilen bu bilgilerin araştırılmadan kabul edilmesine karşı çıkmaktadır. Mesela Esenbel şu cümleleri kurmuştur:

“İstanbul’a yerleşen Japon-Türk ilişkilerinin öncüsü Yamada Torajiro’nun Ertuğrul faciası ile ilgili yazdıkları kayıtlarda, Japonların Osmanlı İmparatorluğu ve Türklere olan ilgisini ortak soylu savaşçı mirasa sahip Asyalıların dostluğu şeklinde yeni bir hava içerisinde açıklamaktadır. Daha önceki kısa temaslardan farklı olarak, uzun dönemli yakın kişisel temaslar kurma amacıyla Osmanlı Devleti’ne Japon Dışişleri Bakanlığının desteği ile yollanan Yamada Torajiro (1866-1957) büyük olasılıkla da Osmanlı Türk kültürü üzerine ilk Japon uzmandır.”⁵³

Misawa ise Yamada'nın İstanbul'a nasıl geldiğini şöyle izah etmiştir: Ocak 1891'de İstanbul'a faciadan kurtulmuş 69 kişiyi getiren Hiei gemisinin kaptanı Tanaka'dır. Tokyo'da Osmanlı Devleti'ndeki görevi hakkında verdiği konferanslardan birinde, Yamada kendisine topladığı bağışı Osmanlıya teslim edemediğinden bahsedince Tanaka da ona yardım etme ihtiyacı duymuştur:

49 Misawa, "The Origin of the Commercial Relationship Between Japan and the Ottoman Empire", s. 63.

50 Misawa, agm., s. 64.

50 Misawa, agm., s. 64.
51 Otopiyografideki ve biyografideki bu bilgilere dayanarak çoğu akademik araştırmada, Yamada'nın Dışişleri Bakanı ile görüştüğü bilgisine yer verilmiştir:
"Ertuğrul faciası sonrası Yamada Tojiro içinde bulunduğu basın dünyasını harekete geçirerek, çeşitli çevrelerden günümüz parasıyla 100 milyon yen miktarında yardım toplanmıştı. Yamada, toplanan paraların İstanbul'a teslimi konusunda dönemin Dışişleri Bakanı Shuzo Aoki'ye danıştı. Yamada'nın bu çalışmasını takdirle karşılayan bakan, paranın bizzat kendisi tarafından teslim edilmesini istedi. Bunun üzerine Yamada 4 Nisan 1892 tarihinde İstanbul'a gelen rek, beraberinde getirdiği bağış dönemin hariciye vekili 16. yüzyıla ait kılıç, miğfer ve zırhı tarafından kabul edilen Yamada, hediye olarak getirdiği İt. Kayseri 2009, s. 19.
Sosyal Bilimler Enstitüsü Yılbook Lisans Tezi, Kayseri 2009, s. 19.
and the Ottoman Em-

52 Misawa, "The Origin of the Commercial Relationship Between Japan and the Ottoman Em-
53 pire", s. 65.

53 Selçuk Esenbel, "Türk-Japon İlişkilerinin Tarihi", *Türkler*, C 13, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 154.

"Hiei gemisinin kaptanı Amiral Michitune Tanaka komutasında tamamlanan bu iki görev haricinde, bir ay kaldığı İstanbul'dan ve burada yaşadıklarından oldukça hoşnut kalan Amiral Tanaka, Japonya'ya döndükten sonra, Osmanlı İmparatorluğunu tanıtmak amacıyla makaleler yayımlamış ve konferanslar vermiştir. Bu konferanslardan birinde ilerde Türk-Japon ticaret ilişkilerinin temelini atacak olan Yamada ile tanışan Amiral Tanaka, bu genç tüccarın İstanbul'a gitmesine yardımcı olmuş ve bir anlamda da Türk-Japon ticaret ilişkilerinin başlamasına vesile olmuştur."⁵⁴

Kısacası Misawa'ya göre Yamada, Amiral Tanaka sayesinde 30 Ocak 1892 tarihinde Yokohoma'dan hareket etmiştir. Amiral Tanaka'nın referans mektubu elinde olan Yamada, bu sayede Kahire'ye ulaşan gemiden inmiş ve bu şehri de kısa bir süre ziyaret etmiştir. Sonrasında ise İskenderiye'den bindiği gemi ile İstanbul'a hareket etmiş ve 4 Nisan 1892'de şehre varmıştır. Birkaç ay kalıp Temmuz veya Ağustos 1892'de Osmanlı Devleti'nden ayrılmıştır:

"Yamada visited Istanbul on April 4, and left from Istanbul to come back home to Japan in July or August 1892. At first Yamada stayed in Istanbul for only 4-5 months."⁵⁵

Yukarıda Noda Şootaro'nun, Yamada İstanbul'a ilk geldiğinde ona yardımcı olduğunu yazmıştı. Noda Şootaro, Yamada'nın İstanbul'da yabancılik çekmemesi için elinden geleni yapmıştır. Misawa, Yamada'dan bahsederken onun için "pervasız, dikkatsiz, den geleni yapmıştır. Misawa, Yamada'dan bahsederken onun için "pervasız, dikkatsiz, genç-tüccar öğrenci" gibi tabirler kullanmıştır. Onun bu sıfatlarına bakarsak gerçekten de o sırada İstanbul'da Noda gibi bir gazetecinin bulunması ve ona yardımcı olması Yamada için büyük bir şans olarak görülmeliydi. Yamada'nın gelir gelmez Hariciye Nazırı Sait Paşa'nın konağına gitmesi, Fransızca bilmemesi konak ahalisini sıkıntıya ve zahmete sokmuştur.⁵⁶ Misawa'ya göre, Yamada'nın İstanbul'a gelmesini sağlayan Amiral Tanaka'dır. Osmanlı İmparatorluğu tarafından kabul edilmesini sağlayan ise o sırada askeriyede Japonca öğretmenliği yapan gazeteci Noda'dır. Kendisi, 1891 Şubat'ından 1892 Aralık'ına kadar askeriyede Japonca dersleri vermiştir. Yamada'nın aslında bu iki kişiye minnet borcu olmalıdır. Ancak her nedense Yamada, biyografisinde sanki her şeyi kendi başına halletmiş gibi davranmaktadır. Diğer araştırmacıları olduğu gibi, Yamada'nın bazı şeyleri eksik ve yanlış göstermesi Misawa'yı da rahatsız etmiştir:

"Sait Paşa'nın konağındaki yetkililer Osmanlı İmparatorluğunun misafiri olarak Harbiye'deki Harp Okulu'nda Japonca öğretmenliği yapan Noda'yı yardıma çağırdılar. Noda hemen gelip genç vatandaşını büyük bir sıkıntıdan kurtardı. Kısacası, genç Yamada, Amiral Tanaka olmasaydı İstanbul'a gelemez, gazeteci Noda olmadan da Osmanlı İmparator-

54 Nobuo Misawa, *Türk-Japon Ticaret İlişkileri*, İstanbul Ticaret Odası, 2011, s. 59-55.

55 Nobuo Misawa; Gökür Akçadağ, "The Beginning of the Japanese Language Education in the Ottoman Empire", *Osmanlı Araştırmaları*, XLI, 2013, s. 270.

56 Ali Volkan Erdemir ise makalesinde Yamada'nın birkaç dil bilen bir aydın olduğundan bahseder. Bu dillerin arasında Fransızca da vardır:

"Thus, Yamada received a high standard of education mastering several languages and learning about foreign culture. In addition, he had intellectual friends around him. Taking these facts into consideration, to claim that Yamada was already an international man before moving to Turkey is not an exaggeration." Ali Volkan Erdemir, "A Realistic Approach To The Achievements Of Torajiro Yamada And His Relationship with Turkey", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11/1, 2011, s. 219.

luğu tarafından kabul edilemezdi. Fakat Yamada, zamansız ziyareti üzerine hiç konuşmayıp, sanki bütün işi kendi başına halledip her şeyin güzel gittiğini söylemektedir.⁵⁷

Misawa'ya göre, Noda kimi zaman Yamada'yı askeriye'deki Japonca derslerine götürmüş ve onu asistanı olarak kullanmıştır. Merthan Dünder, yukarıda Noda'nın ayrılmasından sonra kısa bir süre Japonca öğretmenliği yapmış olabileceğini belirtmişti. Misawa ise Noda'nın öğretmenliği sırasında Yamada'nın ona yardımcı oluşundan bahseder. Aslında Misawa'nın 2017 senesinde yazdığı bir kitapta belirttiğine göre kendisi de bir zamanlar Merthan Dünder gibi düşünmüştür. 2003 yılında yazdığı bir makalede bu düşüncesinden bahsetmiştir; yani Noda'nın Japonya'ya dönme niyetinin ortaya çıkmasıyla birlikte, Noda'nın Yamada'yı askeri okulda Japonca öğretmenliği yapması hususunda önerdiğini düşünmüştür. Ancak, yine Misawa'nın kendisi 2017'deki kitabında önceki bu düşüncesinin tamamen yanlış olduğunu, yeni belgelerle birlikte şunu kesin bir şekilde söyleyebileceğini belirtir: Yamada'nın İstanbul'daki askeri okulda Japonca öğretmeni olarak çalışması hiçbir zaman söz konusu olmamıştır:

*"The statement that Yamada had the position of the Japanese language lecturer at the Ottoman Military School in İstanbul is completely false."*⁵⁸

Misawa'nın üzerinde durduğu tek bir gerçek vardır: Yamada'nın Osmanlı Devleti'nde Japonca öğretmeni olarak çalışması devlet tarafından hiçbir zaman resmî olarak talep edilmemiştir:

*"Furthermore, Noda appointed him as the private assistant in his Japanese lectures at the Ottoman Military Academy for a while. There is also the misunderstanding that Yamada was appointed the official Japanese teacher by the Ottoman Empire."*⁵⁹

Buna rağmen Yamada, nedendir bilinmez, kendisinin resmî Japonca öğretmeni olarak çalıştığını iddia etmiştir:

*"Gazeteci Noda, bu genç vatandaşımlı oldukça sevdi. Noda, bazen Yamada'yı Harbiye'deki Harp Okulu'ndaki Japonca kursuna davet ederek kendi özel asistanı gibi kullandı. Noda'nın aksine Osmanlı İmparatorluğu tarafından Japonca öğretmenliği yapması resmî olarak talep edilmeyen Yamada, daha sonraları Osmanlı İmparatorluğu için sadece kendisinin resmî Japonca öğretmeni olarak çalıştığını iddia etmektedir. Bunun sebebi hiç belli değildir ve bu davranışı Yamada'ya iyilikleri dokunan Noda için de büyük bir talihsizliktir. Yamada'nın daha sonraları söylediği bencilce sözlerin aksine, yüce gönüllü Noda bu genç vatandaşı için Osmanlı İmparatorluğunda tanıdığı yetkililere müracaat edip, onlarla tanıştıran işlerinin mümkün olduğu kadar yolunda gitmesine yardımcı olmuştu."*⁶⁰

Nobuo Misawa ve Gökür Akçadağ, birlikte yazdıkları makalede Yamada'nın resmî Japonca öğretmenliğine şiddetle karşı çıkmışlardır. Bu, Yamada'nın abartmasından başka bir şey değildir:

57 Nobuo Misawa, *Türk-Japon Ticaret İlişkileri*, İstanbul Ticaret Odası, 2011, s. 72.

58 Nobuo Misawa, *Verification for the Achievements of a Japanese Merchant in İstanbul: Personal History of Torajiro Yamada*, Institut of Asian, African and Middle Eastern Studies Sophia University, 2017, s. 4.

59 Misawa, "The Origin of the Commercial Relationship Between Japan and the Ottoman Empire", s. 68.

60 Nobuo Misawa, *Türk-Japon Ticaret İlişkileri*, İstanbul Ticaret Odası, 2011, s. 73.

"In his short biography, Yamada told he became the lecturer for the Japanese language at the Ottoman Military Academy. It was only his exaggeration. He never became the lecturer like Noda. Without verification, many people believed his exaggeration. It is completely false that the Ottoman Empire ordered Yamada to teach the Japanese language at the Ottoman Military Academy. The Ottoman Empire did not employ Yamada as the lecturer. We cannot find any official documents of the Ottoman Empire about his employment. On the contrary, we can easily find some official documents of the Ottoman Empire that verify the employment of Noda as the aforementioned lecturer of the Japanese language at the Ottoman Military Academy."⁶¹

Torajiro Yamada, neredeyse bir yıllık bir aranın ardından 1893 yılı sonbaharında tekrar Osmanlıya gelmiştir. Her ne kadar Yamada bu durumdan bahsetmese de Misawa ve Göknur Akçadağ'ın araştırmalarıyla bu durum ortaya çıkmıştır. Yani, zaten Yamada'nın bir yıllık yokluğu sırasında Osmanlıda Japonca öğretimi sona ermiştir:

"In the autumn of 1893, after more than one year's interval, he came to Istanbul again. Yamada never said this fact, but we can verify it with various articles of the newspapers and magazines in Japan. During his absence in Istanbul, the Japanese language education came to end suddenly as follows."⁶²

Yukarıda Merthan Dünder'in değindiği Atatürk'e Japonca öğretilmesi ve öğretmeninin de Torajiro Yamada olması konusuna Nobuo Misawa ve Göknur Akçadağ da değinmişlerdir. Onlar da Merthan Dünder gibi böyle bir şeyin olmadığını makalelerinde belirtirler:

"As this first education came to the end for only two years, its detailed information had sunk into obscurity and was forgotten for a long time. To make matters worse, we greatly annoyed some wrong information about this subject, such as young Mustafa Kemal learned the Japanese language at the Ottoman Military Academy, and after he became the president Mustafa Kemal requested the Japanese lecturer to build a mosque in Tokyo (!)"⁶³

Bu uydurma bilgi Torajiro Yamada yüzünden ortaya çıkmış ve yayılmıştır. Daha doğrusu Hosokawa isimli bir kişi 1951 yılında Yamada'nın hayatı hakkında popüler bir makale yazmıştır. Bu makalede, Yamada'nın görüştüğü ünlü kişilerin arasında Mustafa Kemal Atatürk de yer alır.⁶⁴ Nobuo Misawa ve Göknur Akçadağ makalelerinde böyle bir şeyin nasıl mümkün olamayacağını çeşitli kanıtlarla ortaya koyarlar. Kısacası bu hikâye tamamıyla yanlıştır:

"In addition, we would like to refer about the famous false anecdote related to Mustafa Kemal. Actually Yamada told in his biography that Mustafa Kemal said to Yamada in direct about his knowledge about Yamada's lesson in the Ottoman Military Academy when he studied as a young officer. But we suppose this story completely false due to two facts as follows."⁶⁵

61 Nobuo Misawa; Göknur Akçadağ, "The Beginning of the Japanese Language Education in the Ottoman Empire", *Osmanlı Araştırmaları*, XLI, 2013, s. 270.

62 Misawa; Akçadağ, agm., s. 270.

63 Misawa; Akçadağ, agm., s. 254-255.

64 Nobuo Misawa, *Verification for the Achievements of a Japanese Merchant in Istanbul: Personal History of Torajiro Yamada*, Institut of Asian, African and Middle Eastern Studies Sophia University, 2017, s. 2.

65 Misawa; Akçadağ, agm., s. 272.

Osmanlı ile ticari ilişkilerin nasıl kurulduğu ise çok büyük bir sorudur. Bu ilişkilerin kurulmasını ilk olarak hangi taraf istemiştir? Osmanlı Devleti'nin kendisi mi, yoksa Yamada mı?

*"Especially it is the largest question which side had intention to make the commercial relationship at the time of the establishment. Which country had the intention at the first?"*⁶⁶

Yamada'nın kitabında anlattıklarına göre, böyle bir şeyi kendisi istememiştir. Akında dahi yoktur. Osmanlı Devleti yetkilileri kendisinden Osmanlı-Japon ticari ilişkileri kurmasını rica etmişlerdir. Misawa, bu konuya şüpheyle yaklaşır:

*"But it can not be verified any policy of the Ottoman Empire to promote the commercial relationship with Japan on the mission of Ertuğrul or after 'the Tragedy of Ertuğrul'. How about the real fact?"*⁶⁷

Yamada'nın anlattıkları Misawa'ya göre gerçeği yansıtmamaktadır. Yamada, yine abartmakta ve eksik, yanlış bilgi vermektedir. Durum tam tersidir. Yamada, kendisi bizzat bu ilişkinin başlamasını istemiş ve çeşitli teşebbüslerde bulunmuştur. Hatta Yamada'ya göre İstanbul'a gelir gelmez II. Abdülhamid ile görüşmüş ve bu istek o sırada kendisine iletilmiştir. Bu 1952'de yayımlanan biyografide şöyle anlatılmıştır:

*"...A few days later [after my arrival], I had an audience with the Ottoman Sultan Abdülhamid II, and I presented the old traditional war helmet and armaments made by Myoc-hin with the battle sword, reserved as the precious goods of the Yamada family, in return the Sultan conferred on me Ottoman decoration (Mecidiye as the Fourth Order of Merit)..."*⁶⁸

Bu, tamamen Yamada tarafından uydurulmuş bir hikâyedir. Her ne kadar kendisi bu hediyeleri bizzat 1892'de II. Abdülhamid'e vermek istese de Yamada'nın Abdülhamid ile görüşme istediği reddedilmiştir. O, ancak bu görüşmeyi 1896'da gerçekleştirebilecektir.

"Noda'nın Yamada'yı tanıştırdığı önemli kişiler arasında İstanbul Sanayi ve Ticaret Odası'nın başkâtibi olan Spiraki Alexandri de vardı. Yamada'nın Osmanlı - Japon ticari ilişkileri kurulmasına yönelik teşebbüsünü destekleyen Spiraki, Yamada'ya İstanbul Sanayi ve Ticaret Odası'nın yakınında bir yerde Japon mallarını sergilenmesi için izin verdi ve böylece Yamada, İstanbul'da Osmanlı - Japon ticari ilişkilerinin temelini atmış oldu. Fakat Yamada, daha sonra bu dönemi anlatırken, İstanbul'a ilk ziyaretinde hemen Sultan II. Abdülhamid ile görüşme şansı yakaladığını, hiç düşünmediği hâlde Osmanlı Devleti yöneticilerinin kendisinden Osmanlı - Japon ticari ilişkilerinin kurulmasını rica ettiklerini söylemektedir. Arkadaşı Kôda'nın dediğine göre Yamada, daha Osmanlı İmparatorluğuna gelmeden önce Osmanlı İmparatorluğu - Japonya arasında ticari ilişkilerin kurulmasını istiyordu ve 1896 yılında İstanbul'u ziyaret eden Japon Posta ve Telgraf Bakanlığı memuru Kenjirô Den'in (1855-1930) kayıtlarına göre, Yamada ilk defa 1896 yılında Sultan II. Abdülhamid ile görüşme şansını yakaladı."⁶⁹

66 Misawa, "The Origin of the Commercial Relationship Between Japan and the Ottoman Empire", s. 51.

67 Misawa, agm., s. 52.

68 Nobuo Misawa, *Verification for the Achievements of a Japanese Merchant in Istanbul: Personal History of Torajiro Yamada*, s. 16.

69 Nobuo Misawa, *Türk-Japon Ticaret İlişkileri*, İstanbul Ticaret Odası, 2011, s. 76-75.

Misawa, Torojiro Yamada'nın eserinde açıkça yalan söylediğini belirtmektedir. Yamada, sadece eserinde değil, yazdığı mektuplarda da bizzat sultanla görüştüğünü, sultan tarafından Osmanlı-Japon ticari ilişkilerinin başlatılması talimatı verildiğini bildirir. Hâlbuki henüz sultanla görüşmemiştir ve devletten böyle bir talep de gelmemiştir. Bunu kendisi istemektedir, ancak nedense öyleymiş gibi göstermeye çalışır. 1894'te yazdığı bir mektupta Yamada şöyle der:

"... Geçen yaz (1893 senesi) Tokyodaki Seiyô-ken Restoranı'ndaki görüşmemizden sonra, kısa ~ süreliğine Osaka'da bulundum, buna müteakip Kobe'den İstanbul'a doğru hareket ettim ... İstanbul Sanayi ve Ticaret Odası'nda sergilediğimiz Japon mallarına Türklerin çok büyük bir ilgisi oldu. Ayrıca Sultan Hazretleri tarafından Osmanlı-Japon ticari ilişkilerinin başlatılması talimatı verilmesi beni ayrıca memnun etti. Buna istinaden Japon mallarının satılabileceği bir dükkân açılmasına karar verildi." ⁷⁰

Ancak bu yalanın yanı sıra bir gerçek de vardır ki Osmanlı Devleti ile Japonya arasındaki ticari ilişkileri Yamada başlatmıştır.

İstanbul Sanayi ve Ticaret Odası başkâtibi sayesinde Japon mallarını İstanbul'da sergileyebilen Yamada, Japonya'ya dönünce kendini "İstanbul Sanayi ve Ticaret Odası Üyesi" diye tanıtmıştır. Bu unvanın başkâtip Spiraki tarafından verilip verilmediği ise bilinmemektedir. Bunun yanı sıra Misawa, onun Osaka'lı zengin tüccar aile Nakamura ile tanışmasının hikâyesini şöyle anlatır:

"Ayrıyeten 1892 yılının ilkbaharında Yamada, Tokyo'dan Japonya'nın ikinci büyük şehri olan Osaka'ya geçerek finansman ihtiyacını giderme çalışmalarına devam etti. Henüz tam kesin olmamakla birlikte, büyük bir ihtimalle Osaka'da iken, aşağıda belirtildiği gibi Osaka'nın zengin tüccar ailesi Nakamura ile tanıştı. Yamada'nın Osaka'daki faaliyetleri tamamen net değildir, fakat daha sonra Kobe'deki tüccar Jogorô Asada ile bağlantıya geçtiğini ve 1892 yılının sonbaharında tekrar İstanbul'a hareket ettiğini biliyoruz." ⁷¹

Kısacası, Misawa'nın belirttiğine göre gerçekten de Osmanlı-Japon ticari ilişkilerinin temelini atan Torajiro Yamada'dır.

Yukarıda, Inaba'nın Torajiro Yamada hakkında yaptığı yorumları belirtirken Yamada'nın aslında Osmanlı Devleti'nin ileri gelenleriyle sıkı bir ilişkisinin olmadığını söylediğini görmüştük. Aynı şekilde Misawa da benzer şeyleri söyler. Yukarıda alıntılarladığımız 1894 seneli mektubunda her ne kadar Osmanlı ileri gelenleriyle sıkı münasebetleri varmış gibi gözükse de Misawa'ya göre gerçek böyle değildir:

"Bu süreçte Sultan Abdülhamid ve Osmanlı Hükûmeti'nin Japonya ile ticari ilişkilerin başlatılması mevzuuna çok da meraklı olmadığı bilinmektedir. Yamada ilk defa 7 Ağustos 1896 tarihinde ve ancak Japonya Posta Telgraf Bakanlığı'nda görevli Kenjiro Den'in yardımcısı sıfatıyla Sultan II. Abdülhamid ile görüşme fırsatı bulmuştur. Buradan yola çıkarak Yamada'nın bu mektubu yazdığı sırada Osmanlı Hükûmeti'nin ileri gelenleri ile sıkı ilişkiler içerisinde olmadığı çıkarımını yapmak mümkündür." ⁷²

⁷⁰ Misawa, age., s. 80.

⁷¹ Misawa, age., s. 77.

⁷² Misawa, age., s. 82.

Misawa, Yamada'nın Osmanlı ileri gelenleriyle ilişkisinin sıklaşmasını 1896'dan sonra gösterir. 1896'da İstanbul'u gezmeye gelen gazeteci Chisen Asahina'nın hatıratından anlaşıldığına göre, Yamada Asahina'yı Osmanlı ileri gelenleriyle tanıştırmıştır.

Misawa'ya göre, Osmanlı Devleti'ndeki ilk Japon mağazasını açan kişi Torajiro Yamada'dır:

"Önce Spiraki'nin evinde kalmış sonrasında ise Karaköy'deki İstanbul Sanayi ve Ticaret Odası'na yakın bir yere taşınmıştır. Nihayetinde de Beyoğlu'nda kendi mağazasını açarak Japon malları satmaya başlayan Yamada'nın tarihi kesin olmamakla birlikte, 1893 yılı sonu ile 1894 yılının başları arasında Beyoğlu'nda 'Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk Japon mağazasının açtığını söylemek mümkündür."⁷³

Yani Misawa'ya göre, 1895-1896 civarında açılan Nakamura Mağazası'ndan önce Beyoğlu'nda bir mağaza açan Japon, Torajiro Yamada'dır. Yalnız Misawa, bu bilgiyi verirken yüzden doğru değildir. Konuya dair bir belge yoktur ve kesin konuşmak bu tarihli mektubudur. Mektupta bu mağazadan bahsetmektedir. 1895 yılı Noel Fuarı ile ilgili bir peçetenin üzerinde yazanlardan anlaşıldığı kadarıyla, 1895 yılının sonuna doğru Yamada'nın İstanbul'daki Japon mağazası, Nakamura ailesinin mağazalarının bir şubesi olarak gözükmektedir. Yamada da bu şubenin müdürüdür:

"Bu peçete üzerinde Torajirô Yamada'nın ismi 'Japonya'nın Osaka vilayeti'ndeki Hinode-Nakamura Mağazası'nın İstanbul Şube Müdürü' unvanı ile birlikte yer almaktadır. Yani 1895 yılı sonlarına doğru Yamada'nın İstanbul'daki Japon mağazası, O sakalı ünlü Nakamura ailesinin mağazalarının bir şubesi olarak gözükmektedir ve kendisi de mağazanın müdürü olarak çalışmaktadır. Maalesef bu peçeteden başka Noel Fuarı'na dair hiçbir kaynak bulunmamaktadır."⁷⁴

Kısacası Misawa'nın tahminlerine göre, 1893 yılı sonu ile 1894 başlarında Beyoğlu'nda Yamada'nın bir mağazası vardı; fakat bu mağaza daha sonra Nakamura Mağazası'na dönüştü:

"Yani peçetedeği bilgi doğru ise Yamada'nın İstanbul'da açmış olduğu ilk Japon mağazası 1895 yılı sonuna doğru veya en geç 1896 yılının Temmuz ayına kadarki süreçte isim değişikliğine giderek Namakura Mağazası adını almıştır."⁷⁵

Peki neden böyle bir şey olmuş olabilir? Misawa'nın bu noktada iki tahmini vardır:

"Bütün bunlardan yola çıkarak, Yamada'nın İstanbul'da açmış olduğu Japon mağazasının sermayesinin Namakura ailesinden alınmış olduğu yahut mağazanın bütün haklarının Namakura ailesine satılması suretiyle isim değişikliğine gidildiği ve nihayetinde de Yamada'nın bu yeni isim altındaki mağazada müdür yardımcısı sıfatıyla maaşlı olarak çalıştığı çıkarımlarını yapmak mümkündür."⁷⁶

Bu noktada, Misawa'nın duruma İnaba ve Merthan Dünder'dan daha farklı yaklaştığını görüyoruz. Misawa, bir anlamda Nakamura Mağazası'ndan önce İstanbul'da bir Japon mağazası bulunduğunu ve sahibinin de Yamada olduğunu öngörmektedir.

73 Misawa, age., s. 82.

74 Misawa, age., s. 83.

75 Misawa, age., s. 84.

76 Misawa, age., s. 85.

Ona göre kuvvetle ihtimal Yamada'nın açtığı mağazanın sermayesi Nakamura ailesine aittir. Bu yüzden, Nakamura İstanbul'a gelince mağazanın adını değiştirmiş ve müdür yardımcısı olmaya razı olmuştur. Misawa'ya göre bu, takdire şayan bir durumdur:

"Bunun Yamada'nın başarısızlığı değil de tam tersine özverili çalışması sonucu gelen büyük bir başarı hikayesi olarak kabul edilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Kendi mağazasından feragat ederek maaşlı bir çalışan olarak müdür yardımcısı statüsünde çalışmaya başlamak, her ne kadar ilk bakışta iş dünyasında muvaffakiyetsizlik gibi gözükse de İstanbul'da ticari hayata atılmış ilk ve tek Japon olması açısından büyük bir başarıdır."⁷⁷

Nakamura Mağazası ile ilgili konuyu toparlayacak olursak Misawa'ya göre bu mağaza 1895 yılı sonundan en geç 1896 Temmuz'una kadarki süreçte açılmış olmalıdır. Kuvvetle ihtimal bu süre zarfında Tamesaburo Nakamura, İstanbul'a gelmiş ve Yamada ile bir iş anlaşması yapmıştır:

"Buna göre, kendi sermayesi ile onun Japon mağazasını birleştirerek Nakamura Mağazası adı altında yeni bir işe atıldı. Sonrasındaki süreçte de ticari çıkarlarını düşünerek Hazzapula Pasajı'ndan, Grand Rue du Pera (bugünkü İstiklal Caddesi) No: 81'deki adrese mağazayı taşıma kararı aldı."⁷⁸

Pekiyi, yenilenen mağazanın II. Abdülhamid ve sarayla ilişkisi nasıldı? Yamada'nın bir mağaza çalışanı olarak saraya çeşitli şeyler sattığını biliyoruz. Mesela 1898 senesinde Nakamura Mağazası, Osmanlı sarayından özel bir sipariş almıştır. II. Abdülhamid'in kızı Naime Sultan'ın düğünü için salonun Japon mimarisine uygun bir şekilde donatılması işini üstlenmiştir. Sultan II. Abdülhamid'in siparişi üzerine Prens Komatsu gibi önemli kişilerden çeşitli hediyeelik eşyalar edinen Yamada, bunları saraya satmıştır. Kendisi her ne kadar kitabında satmadığını, bunları hediye olarak takdim ettiğini yazsa da Osmanlı kayıtları onun bu yalanını ortaya çıkarır:

"Yamada'nın biyografisinde bu eşyaları satış amaçlı değil, Japon ileri gelenlerinin hediyeleri olarak getirdiği yazılıdır. Gerçekten de bunları satmadığı, Sultan II. Abdülhamid'e hediye olarak takdim ettiği görülmektedir (bkz. Deniz Müzesi, Yamada ile ilgili mektup koleksiyonu). Fakat Osmanlı arşivine göre (BOA, Y.PRK.AZJ.39-99), Osmanlı Sarayı tarafından Yamada'ya getirdiği kuşların ücreti ödenmiştir."⁷⁹

1904-1905 Rus-Japon Harbi sırasında Torajiro Yamada'nın durumuna gelince Misawa, bu konuda tıpkı İnaba gibi düşünmektedir. Yani Nakamura Mağazası'nın elemanları casusluk faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Ancak bu konuda Nakamura'dan yardım talebinde bulunulmuştur, Yamada'dan değil. Yamada sadece mağazanın bir çalışanı olarak bu faaliyetleri desteklemiş olabilir, ancak kendisinin kitabında belirttiği gibi bir durum söz konusu değildir:

"29 Şubat 1904 tarihinde Odessa'daki Japon Konsolosu Kametarô İijima ve kâtabi Mikinosuke Matsumoto, Rusya'nın Karadeniz ve Boğazlardaki faaliyetleri üzerine gözlemler yapmak adına casusluk faaliyetlerinde bulunmak için İstanbul'a geldi. Eski Deniz Kuvvetleri subayı olan ve İstanbul'da yaşayan Nakamura'nın yardımını almayı ümit eden İijima'nın temen-

77 Misawa, age., s. 85.

78 Misawa, age., s. 88.

79 Misawa, age., s. 89-90.

nisini Nakamura boşa çıkarmadı. Böylece Yamada da dâhil olmak üzere bütün Nakamura Mağazası'nın elemanlarını casus faaliyetlerinde bulunmaya yönlendirdi.⁸⁰

Yukarıda Inaba ve Merthan Dünder'in belirttiği afyon meselesini ise Misawa da doğrular. Yamada, Türk afyonunun ihracıyla ilgilenmiş ve bu hususta çeşitli kişilerle yakınlaşmaya çalışmıştır:

"Ayrıca 1899 yılında, İstanbul'a gelen Tokutomi'nin de kadim dostu, devlet memuru Toyokichi İenaga'nın (1862-1936) hatıratında yazmış olduğu ve İstanbul'da görüşüğünü ifade ettiği kişi ise kesinlikle 'Yamada'dır.' diyebiliriz. İenaga, Japonya'nın sömürgesi olan Tayvan (Formoza) Adası'nda görevliydi ve İstanbul'a geliş nedeni ise Ortadoğu'dan Tayvan'a afyon ithalatının mümkün olup olmadığı üzerine bir araştırma yapmaktı. Osmanlı İmparatorluğundan resmi araştırma izni alarak Anadolu'daki Türk afyonları üzerine incelemelerde bulunan İenaga vesilesiyle Yamada da Tayvan'a Türk afyonu ihracıyla yakından ilgilenmeye başladı. Bu amaçla Tayvan Adası yetkilisi Shinpei Gotô'yla (1857- 1929) yakınlaşmaya çalıştı."⁸¹

Merthan Dünder ve Ali Volkan Erdemir'in ele aldığı Yamada'nın Müslümanlığı konusunda, Misawa diğer araştırmacılarla aynı şeyi düşünmektedir. Torojiro Yamada, Misawa'ya göre de ilk Japon Müslüman değildir. Bu düşünce 1979 yılında ünlü kütüphaneci Nakata dolayısıyla oluşmuştur. O, araştırmaları sonrasında Yamada'nın ilk Japon Müslüman olduğunu söylemişti. Hâlbuki Yamada hiçbir zaman İslamiyet'i kabul etmemiştir:

"It is completely incorrect that during his stay and residence in İstanbul, Yamada became the first Japanese to convert to Islam. This famous but false episode spread all over the world. (...) The first Japanese Muslim was Noda, not Yamada. Of course, this doesn't mean that Yamada was the second Japanese Muslim. Nakata confused Noda and Yamada, as the first Japanese Muslim. Yamada never converted to be a Muslim."⁸²

Araştırmacıların Yamada'nın Müslüman olmadığı konusunda hemfikir olduklarını görüyoruz.

Sonuç

Bu yazı ile bazı sorulara cevap bulmaya çalıştık. Bunlardan bir tanesi, Yamada'nın Osmanlı Devleti'ne karşı duyduğu sevgi ve ilginin gerçekliği ile ilgilidir. Yukarıda ismi geçen dört araştırmacıdan bir tanesi olan Ali Volkan Erdemir, bu sevgi ve ilginin ardında bazı duygusal sebepler olabileceği hükmünü vermiştir. Ona göre Yamada, Osmanlı Devleti'nin 19. asırdaki durumunu, Meiji döneminden önce Japonya'da hâkim olan Tokugawa rejimi ile özdeşleştirmiştir. Kendi ailesi de bu rejim zamanında önemli resmi görevlerde bulunmuş bir ailedir. Bu sebeple Yamada, Osmanlıya bir sempati duymuş ve Tokugawa döneminden kalma aile yadigarı kılıç ve zırhı Osmanlıya hediye etmiştir. Bu duygusal sebebin minden kalma aile yadigarı kılıç ve zırhı Osmanlıya hediye etmiştir. Bu duygusal sebebin yanında Erdemir'in saydığı bir ikinci sebep ise ticarettir. Aslında Yamada Osmanlıya tamamen ticari sebeplerle yaklaşmıştır. Diğer araştırmacılar da bu konuda hemfikirdirler. Bu sebeple Yamada'nın sevgi ve ilgisinin temelinde ticaretin yattığını söyleyebiliriz.

⁸⁰ Misawa, age., s. 95.

⁸¹ Misawa, age., s. 91.

⁸² Misawa, *Verification for the Achievements of a Japanese Merchant in İstanbul: Personal History of Torajiro Yamada*, s. 20-21.

Araştırma sırasında dikkatimizi çeken bir başka husus ise Yamada'nın menfaat-çiliği ve hep kendisini ön planda gösterme arzusudur. Özellikle, Inaba ve Misawa'nın araştırmaları ortaya koymuştur ki Yamada, gerek otobiyografilerinde gerekse biyografisinde kendisini başrolde göstermiştir. Her şeyi kendisi başarmış gibi konuşan Yamada, aslında kendisine yardımcı olan ve bir şeyleri başarmasını sağlayan pek çok insan varken onların adını anma gereği bile duymamıştır. Eksik bilgi vermiş ve insanları yanıltmıştır. Bu da onun samimiyetini sorgulamamıza sebep olmuştur. Bu eksik ve yanlış bilgilerden sadece bir tanesi II. Abdülhamid ile görüşme konusundadır. Yamada'nın anlattıklarına inanırsak onun 1892'de gelir gelmez II. Abdülhamid ile görüşme günü varsayabiliriz. Hâlbuki kendisi görüşmek istemiş; fakat Sultan tarafından görüşme talebi geri çevrilmiştir. Güya bu görüşme sırasında II. Abdülhamid ve diğer idareciler kendisinden ticaret yapmasını istemişlerdir. Esasında bu istek tamamen Yamadadan gelmiştir. Ancak Yamada nedendir bilinmez bunu böyle göstermek istemiştir. Kısacası Yamada, otobiyografisinde gerçekleri anlatmaz. İnandırıcı olabilmek için de çeşitli hikâyelere başvurur. Eksik, abartılı ve yanlış bilgiler vermek suretiyle insanları yanıltır ve bu bilgilerin yayılmasına sebep olur.

Bu yazıda Torajiro Yamada'nın samimiyeti sorgulanırken şu hükümlere varılmıştır: Hatıratlar, otobiyografiler ve biyografiler hiç şüphesiz hem edebiyat bilimi hem de tarih bilimi için kıymetli vesikalardır. Ancak bu eserler -özellikle hatıratlar ve otobiyografiler- ne de olsa kişiseldir; yani öznelidir. Herkes dilediğini anlatır, yazar. Eğer biz akademisyenler bunları sorgulamadan, anlatılanların doğruluğunu araştırmadan ve şüphe duymadan bu eserleri bilimsel yazılarda kullanırsak yanlış bilgilerin yayılmasına sebebiyet verebiliriz. Birakalım hatırat ve otobiyografik eserlerdeki bilgilerin doğruluğunu ve gerçekliğini, bazen bir hatıratın tamamen kendisi de düzmece ve uydurma olabilmektedir. Bu noktada, Sultan Abdülhamid'in hatıra defteri meselesi akıllara gelmelidir. Yıllarca bu hatıratın faydalanan bizler, Ali Birinci'nin 2005'te yaptığı çalışma sayesinde aslında onun tarafından yazılmadığını öğrendik. Sultan Abdülhamid'e atfedilen hatırat aslında Süleyman Nazif'in kaleminden çıkmıştır. Hâl böyleyken; yani uydurma hatıratlar bile ortada dolaşabilirken dikkatli davranmak gerekir; yani elimizdeki her ne kadar gerçek bir hatırat olsa da ona şüpheyle yaklaşmak elzemdir.

KAYNAKLAR

- Akyüz, Doruk, Pertev (Demirhan) Paşa'nın Rus-Japon Harbi'nden Alınan Maddi ve Manevi Dersler ve Japonların Esbab-ı Muzaferiyeti Adlı Eseri, Harp Akademileri, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Altın, Uğur, 20. Yüzyıl Başlarında Japonların İstanbul'da Enformasyon Faaliyetleri: Kobayashi Tetsunosuke'nin 'Galata Kulesi'nden' Eseri, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012.
- Dündar, Ali Merthan, "Muhayyel Tarihe İtiraz: Ertuğrul Faciası, Yamada Torajiro ve Abdülhalim Noda Shotaro Üzerine", *Doğu Asya'nın Politik Ekonomisi*, Boğaziçi Üniversitesi Yay., 2015, s. 362-372.
- , "Atatürk ve Japonya", *Uluslararası Ertuğrul'un İzinde Deniz Kuvvetleri ve Diplomasi Sempozyumu 16-17 Eylül 2015 İstanbul*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 2016, s. 55-59.

- , "İlk Türkçe (Osmanlıca)-Japonca Dilbilgisi Kitabı ve Sözlüğü Üzerine Notlar", *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2018, s. 1-17.
- Erdemir, Ali Volkan, "İstanbul'da Bir Japon Tarihçi-Tokotomi Soho'nun Mektuplarında On Dokuzuncu Yüzyıl Türkiye İmgeleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 26, 2009, s. 59-68.
- , "A Realistic Approach To The Achievements Of Torajiro Yamada And His Relationship with Turkey", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 11, S. 1, 2011, s. 217-228.
- , "Yamada Torajiro ve Türkiye", *Folklor/Edebiyat*, C 17, S. 67, 2011, s. 137-142.
- Esenbel, Selçuk, "Türk-Japon İlişkilerinin Tarihi", *Türkler*, C 13, Yeni Türkiye Yay., 2002, s. 264-285.
- , "Yüzyılın Sonunda İstanbul'da Bir Japon Romantik: Yamada Torajiro ve Pera'nın 'Japon Mağazası' Nakamura Shoten", *Hilal ve Güneş İstanbul'da Üç Japon*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İkinci Baskı, İstanbul, 2011.
- Esenbel Selçuk, *Japon Modernleşmesi ve Osmanlı Japonya'nın Türk Dünyası ve İslam Politikaları*, İletişim Yay., İstanbul, 2012.
- , "General Utsunomiya Taro ve Ulusötesi Panislamcılık Hareketi", *Türkiye'de Japonya Çalışmaları II*, Boğaziçi Üniversitesi Yay., 2015.
- Inaba, Chiharu, "Rus-Japon Savaşı Esnasında ve Sonrasında İstanbul'da İki Japon Tüccar Nakamura Kenjiro Yamada Torajiro", *Toplumsal Tarih*, S. 176, Ağustos 2008, s. 76-84.
- Kuşçuluo Ayhan, *Japon-Rus Savaşı ve Türkler*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2009.
- Lee Hee-Soo, *İslam ve Türk Kültürünün Uzak Doğu'ya Yayılması Kore'de İslamiyet'in Yayılması ve Kültürel Tesirleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1988.
- Matsutani Hironao, "Osmanlı Son Dönemlerinde Japon-Türk İlişkileri", *XII. Türk Tarih Kongresi Ankara: 12-16 Eylül 1994*, III. Cilt, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, s. 1247-1251.
- Misawa, Nobuo, "The Origin of the Commercial Relationship Between Japan and the Ottoman Empire", *Bulletin of the Faculty of Sociology, Toyo University*, 45 (1), 2007, s. 51-87.
- , *Türk-Japon Ticaret İlişkileri*, İstanbul Ticaret Odası, 2011.
- , Akçadağ Göknuş, "The Beginning of the Japanese Language Education in the Ottoman Empire", *Osmanlı Araştırmaları*, XLI, 2013, s. 253-278.
- , *Verification for the Achievements of a Japanese Merchant in Istanbul: Personal History of Torajiro Yamada*, Institut of Asian, African and Middle Eastern Studies Sophia University, 2017.
- Nagaba, Hiroshi, "Japan and Turkey Historical Process for Diplomatic Relations", <http://sam.gov.tr/tr/japan-and-turkey-historical-process-for-diplomatic-relations/>, 1997.
- Nagata, Yuzo, "Japonya", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 23, 2001, s. 574-576.
- Sicim, Emine, *Türkiye'deki Japon Algısına Bir Kaynak Olarak Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Ertuğrul Fırkatayını Faciası*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Toğral, Tahsin, "Osmanlı Sarayı'nda Japonlar ve Eserleri", *Millî Saraylar Kültür Sanat Tarih Dergisi*, S. 6, 2010, s. 145-157.
- Ulu, Cafer; Kahraman, Cahit, "20. Yüzyılın Başında Türk Aydınlarının Japonya'ya Bakışı ve 'Musavver Japon Çocukları' Kitabı", *Humanitas*, S. 2, Güz 2013, s. 235-249.